

BUTUN DUNYODA OITS NING RIVOJLANISHI

Abdullayeva Feruza Hakimjon qizi.

Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali.

Davolash ishi yo'nalishi 1 bosqich talabasi

Feruza20070901@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada OITS ning ya'ni (orttirilgan Imunitet tanqisligi sindromi) ning kelib chiqishi, rivojlanish tarixi va uning inson salomatligiga ta'siri haqida ma'lumot berilgan. Shuningdek, kasalikning ilk aniqlanish jarayoni, virusning tarqalish bosqichlari hamda unga qarshi kurashish choralari yoritilgan.

Kalit so'zlar: OITS, sindrom, davolash, yondosh kasalik, rivojlanish, imunitet, virus bosqichlari, inson salomatligi, tarqatish, vaksina.

Abstract

This article provides information about the origin, development history and impact of AIDS (Acquired Immune Deficiency Syndrome) on human health. It also covers the initial diagnosis of the disease, the stages of the spread of the virus and measures to combat it.

Keywords: AIDS, syndrome, treatment, comorbidity, development, immunity, stages of the virus, human health, distribution, vaccine.

Аннотация

В статье представлена информация о происхождении, истории развития и влиянии СПИДа (синдрома приобретенного иммунодефицита) на здоровье человека. Также рассматриваются вопросы первичной диагностики заболевания, этапы распространения вируса и меры борьбы с ним.

Ключевые слова: СПИД, синдром, лечение, коморбидность, развитие, иммунитет, стадии вируса, здоровье человека, распространение, вакцина.

Orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi (OITS) - bu retroviruslar guruhiga mansub virus keltirib chiqaradigan kasallik bo'lib, u ikki davrga bo'linadi: OIV infeksiyasi davri va OITS davri. OIV infeksiyasi davri - bu virus organizmda mavjud bo'lgan, ammo kasallik belgilari hali paydo bo'lmagan davr. Virus deyarli bir vaqtning o'zida Parijda, AQShda professor Lyuk Montagnyer va professor Gallo boshchiligidagi olimlar tomonidan kashf etilgan (1983). Bu virus inson immunitet tizimiga, xususan, CD4+ immun hujayralariga tanlab hujum qiladi [1. Internet sayti].

OITS (orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi) - bu organizmning himoyasini zaiflashtiradigan va OIV (odam immunitet tanqisligi virusi) tufayli kelib chiqadigan og'ir yuqumli kasallik. Bu kasallik butun dunyo bo'ylab eng jiddiy sog'liqni saqlash

muammolaridan biridir. OITSning keng tarqalishini, uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini va unga qarshi kurashish choralarini o'rganish bugungi kunda juda muhimdir. OITS bizning davrimizning global muammosi sifatida.

OITS (Orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi) zamonaviy tibbiyotga ma'lum bo'lgan minglab kasalliklar orasida alohida kasallikdir. U birinchi marta 1981-yilda AQSh Kasalliklarni nazorat qilish va oldini olish markazlari tomonidan zaiflashgan immunitet bilan tavsiflangan o'sha paytda noma'lum bo'lgan kasallik sifatida qayd etilgan va keyinchalik uning nomi berilgan. 1983-yilda professor Lyuk Montanye laboratoriyasining fransuz olimlari yangi virusni kashf etganlarida, ular uni LAV (limfadenil bilan bog'liq virus), keyinchalik YAD7 (OIV - inson immunitet tanqisligi virusi) deb atashganida, OITS infeksiyasining tabiati isbotlangan. O'sha yili, Montanyening ishidan mustaqil ravishda, Robert Gallo boshchiligidagi Milliy Saraton Institutining bir guruh amerikalik olimlari shunga o'xshash virusni kashf etishdi. 1985-yilga kelib, OIV yuqishining barcha yo'llari aniqlangan va OIV antikorlari uchun qon tahlillaridan foydalangan holda diagnostika usullari ishlab chiqilgan. 1988-yil oxiriga kelib, butun dunyo OIV/OITS sayyoramiz aholisi uchun jiddiy xavf tug'dirayotganini tan oldi: ko'plab mamlakatlarda immun tizimining o'ziga xos shikastlanishi bilan tavsiflangan, uning asta-sekin yo'q qilinishiga va orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi (OITS) rivojlanishiga olib keladigan surunkali kasallik bo'lgan OIV infeksiyasidan o'lim darajasi keskin oshdi. Orttirilgan immunitet tanqisligi sindromi (OITS) va OIV bilan kasallangan odamlar tezda vafot etadi [2. Internet sayti.]. Bu kasallik birinchi marta Qo'shma Shtatlarda aniqlangan. Keyinchalik olimlar virus Afrikada paydo bo'lganini va u yerda hayvonlardan odamlarga yuqqanini bilib olishdi.

1983-yilda fransuz olimlari OIV virusini kashf etishdi va o'shandan beri butun dunyo bo'ylab OITS bo'yicha tadqiqotlar tobora ko'proq olib borilmoqda. Bugungi kunda OITSga qarshi maxsus dorilar mavjud, ammo hali ham samarali davo yo'q. Bemorning umrini uzaytirishning yagona yo'li - virusni bostirish. Eng muhimi, o'zingizni kasallikdan himoya qilish, to'g'ri ma'lumotga ega bo'lish va sog'lom turmush tarzini olib borishdir.

OIV – virusi OITS ning rivojlanishi sababidir. Ba'zi hollarda esa virus bilan zararlangan odamlarda OITS rivojlanmasligi mumkin. OITS ko'p hollarda OIV o'z vaqtida davolamaslik natijasida yuzaga keladi. OIV – bu retrovirus oilasiga kiradi, organizmning muhim organlari va immun tizimi hujayralarini zararlaydi. Agar virusning rivojlanishiga qarshi antirertovirus terapiyasi olib borilmasa, virus organizmda tez rivojlanadi. Virusning rivojlanishi turli omillarga bog'liq. Bular insonning yoshi, organizmning OIV virusdan himoya xususiyati, sog'ligi, boshqa infeksiyalar, irsiy omillar bo'lishi mumkin. Jinsiy aloqa – bu yo'l bilan zararlangan jinsiy suyuqliklar (rektal, genital va og'izning shilliq qavat) natijasida yuqadi. Bu holat jinsiy aloqa paytida himoya vositalaridan foydalanilmaganda, atipik jinsiy aloqa

bo'lganda, yoki ishlatiladigan ashyolar orqali sodir bo'lishi mumkin. **Onadan bolaga** – OIV bilan zararlangan ayoli farzandiga OIV virusi bilan tug'ruq davomida, homiladorlikda, ko'krak suti bilan oziqlantirish paytida yuqtirishi mumkin. **Qon orqali** – bu yo'l orqali yuqish rivojlangan mamlakatlarda qon quyish jarayonida ko'proq sodir bo'ladi. Bu holatda tomir ichiga yuboriladigan narkotik shprislarini o'zgartirmasdan yoki zararlangan shpirslar orqali yuborilganda zararlanish kuzatiladi. OIV ning belgilari asosan ikkilamchi infeksiyalar bakteriyalar, viruslar, zamburug'lar bilan zararlanish natijasida yuzaga chiqadi. Agar odamning immun tizimi sog'lom bo'lsa, bu holat rivovlanmasligi ham mumkin.

OIV ning boshlang'ich davrlari

Ba'zi OIV bilan zararlangan insonlarda kasallikning belgilari oylab, hatto yillab ham kuzatilmassligi mumkin. 80% holatda virus bilan zararlangandan so'ng 2-6 haftadan so'ng gripp bilan zararlangan holatdagi belgilar kuzatilishi mumkin. Buni o'tkir retrovirus sindromi deyiladi. OIV boshlang'ich simptomlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Yuqori isitma;
- Sovuqlik;
- Bo'g'imlarda og'riq;
- Mushak og'rig'i;
- Tomoq og'rig'i;
- Kechasi haddan tashqari terlash;
- Shishgan limfa tugunlari;
- Tanadagi qizil toshmalar;
- Tez charchoq;
- Tez vazn yo'qotish [3. Internet sayti.].

OITS - bu immuniteti zaif odamlarga ta'sir qiladigan kasallik. Menimcha, u asosan OIV virusi orqali yuqadi. Bu virus qon, sperma yoki vaginal sekret orqali yuqishi mumkin. Shuning uchun hamma ehtiyot bo'lishi kerak. Kasallik asta-sekin rivojlanadi. Avvaliga hech qanday alomatlar bo'lmasligi mumkin, ammo virus asta-sekin immunitet tizimini zaiflashtiradi. Keyinchalik odam turli kasalliklarga moyil bo'lib qoladi. OITS belgilari doimiy charchoq, uzoq muddatli isitma, holsizlik, bo'g'im og'rig'i va tez-tez siyishdir. Shuning uchun odam muntazam ravishda tanani zararsizlantirishi va sog'lom turmush tarzini olib borishi kerak.

Ko'p hollarda OIV bilan zararlangan insonlarda birinchi zararlanish belgisidan so'ng ko'p yillar davomida hech qanday belgilar kuzatilmassligi mumkin. Bu vaqt oraliqda virus ko'payadi va immun tizimi va organlarni zararlaydi. Agar OIV virusini virusga qarshi dori vositalarni qo'llanmasa, organizm immun tizimi o'rtacha 10 yil faoliyat ko'rsatishi aniqlangan. OIV bilan zararlangan insonda hech qanday belgilar yuzaga chiqmaydi, o'zini yaxshi his qiladi, sog'lig'idan shikoyat qilmaydi.

Antiretrovirus preparatlarini har kuni qabul qiladigan insonlarda virusning ko'payishi butunlay to'xtashi mumkin. Antiretrovirus preparatlari immun tizimiga doim zararli ta'sir ko'rsatib keladi. Agar inson davolanmasa, OIV immun tizimining infeksiyalarga qarshi kurash qobiliyatini butunlay to'xtatadi. Inson jiddiy kasalliklarga uchraydi. Bu bosqich OITS holatidir.

Alomatlar:

- Ko'rishning xiralashishi;
- Doimiy diareya;
- Quruq yo'tal;
- Bir hafta davomida 37 darajadan yuqori isitma;
- Kechasi kuchli terlash;
- Doimiy charchoq;
- Nafas qisilishi;
- Kattalashgan limfa tugunlari;
- Tez vazn yo'qotish;
- Og'izda va tilda oq qoplama.

OIV va OITS haqidagi afsonalar

Ko'p odamlar OIV va OITS qanday yuqishi haqida noto'g'ri tushunchalarga ega. Mana bu afsonalarning ba'zilari:

- Qo'l berib ko'rishish orqali yuqish;
- Quchoqlashish;
- Yo'tal;
- Hojatxonadan foydalanish;
- Sochiqdan foydalanish;
- Oshxona anjomlari;
- Reanimatsiya bo'limlarida yuqish.

OITSni davolash

Hozirda OIV va OITS uchun maxsus davo yo'q. Zamonaviy davolash usullari OIV bilan kasallangan odamlarning umrini uzaytirishga yordam beradi. OIV uchun antiretrovirus terapiyasini erta boshlash muhim, chunki u umrini uzaytirishi mumkin. Hozirgi vaqtda OIV bilan kasallangan odamlarga faqat virusning organizmda ko'payishini to'xtatish orqali yordam berish mumkin. Agar odam oxirgi 72 soat ichida yuqtirgan bo'lsa, antiviral dorilar virusning ko'payishini to'xtatishi mumkin. Davolash 4 hafta davom etishi kerak. OIV infeksiyasini monitoring qilish davolanishdan keyin ham davom etadi [4. B. 87-88.].

Hozirda OITS davolab bo'lmaydi. Biroq, zamonaviy tibbiyot kasallikni nazorat ostida ushlab turishga imkon beradi. Eng muhimi, virusni erta aniqlash va davolanishni boshlashdir. Hozirda OIVni davolash uchun antiretrovirus dorilar mavjud. Ular virusning organizmga yetkazadigan zararini kamaytiradi, immunitet tizimini qo'llab-

quvvatlaydi va odamlarga sog'lom hayot kechirishga imkon beradi. Dori-darmonlarni muntazam ravishda qabul qilish, shifokor tavsiyalariga amal qilish va sog'lom turmush tarzi kasalliklarni nazorat qilishning eng muhim omillaridir.

O'zbekistonda OIV/OITSga qarshi kurash aholi salomatligini saqlashning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) ushbu muammoni hal qilish yo'lidagi sa'y-harakatlar qilmoqda. Global yutuqlarga qaramay, OIV/OITS eng muhim muammolardan biri bo'lib qolmoqda: butun dunyo bo'ylab millionlab odamlar ushbu virus bilan yashaydi va ularning ko'pchilik qismi, ayniqsa, Sharqiy Yevropa va Markaziy Osiyo kabi mintaqalarda zaruriy davolanish olmaydi.

O'zbekistonda OIV/OITSga qarshi kurashda BMTTD ning Birlashgan Millatlar Tashkilotining Mamlakat guruhi tarkibidagi roli muhim ahamiyatga ega. BMT Taraqqiyot Dasturi BMTning Rivojlanish yo'lida yordam ko'rsatish bo'yicha hadli dasturi (UNDAF) doirasidagi turli tematik guruhlar ishiga rahbarlik qilish va ishtirok etish orqali mahalliy hamkorlar, OIV bilan yashayotgan shaxslar tomonidan boshqariladigan nodavlat notijorat tashkilotlari va BMT agentliklarining sa'y-harakatlarini milliy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlari bilan uyg'unlashtirishda muhim rol o'ynadi. Ushbu strategiya epidemiyaga qarshi kurashda muvofiqlashtirilgan choralar qabul qilishni ta'minlab, kattaroq ta'sirga erishish uchun bir nechta agentliklarning kuchli tomonlari va resurslaridan foydalanadi. O'zbekiston hukumati BMT Taraqqiyot dasturi ko'magida OIV/OITSga qarshi kurashda muhim yutuqlarga erishdi va bunga Prezidentning ushbu epidemiyaga qarshi kurashni kuchaytirishga qaratilgan muhim qararlarni qabul qilinishiga zamin yaratdi. Bu sa'y-harakatlar mahalliy hamkorlar, NNT va BMT agentliklarining kuchli tomonlaridan foydalangan holda OIV/OITSga qarshi muvofiqlashtirilgan, samarali javob choralari ko'rishni ta'minlash bo'yicha kengroq strategiyaning bir qismidir. BMT Taraqqiyot dasturining O'zbekistondagi faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri ARVDdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'lib, bunday davolashning keng qamroviga erishish yo'lida sezilarli yutuqlarga erishildi. Qat'iy belgilangan dozali kombinatsiyalanagan dorilarning (QBDKD) tadbiq etilishi bemorlarni davolash natijalarining yaxshilanishiga imkon berib, bu aniqlanmaydigan virus yuklamasiga erishgan bemorlarning ulushini sezilarli darajada oshirdi. Bu muvaffaqiyat QBDKDlar bilan davolash ko'lamining ortishi bilan bog'liq bo'lib, ular dorilarni qabul qilishni soddalashtiradi va OIV yuqtirish xavfini kamaytirishga yordam beradi. BMTTD O'zbekistonda OIV infeksiyasini davolash xizmatlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha ulkan sa'y-harakatlar amalga oshirmoqda. 2024-yil 1-yanvar holatiga ko'ra, mamlakatda OIV infeksiyasi bilan kasallanganlar soni 48658 nafarni tashkil etib, ulardan 41090 nafari (yoki 84,4 foizi) davolanmoqda. "Eng yaxshi narx va sifat nisbati" yondashuvining qo'llanishi ARV dorilarning keyingi xaridlari uchun

qayta taqsimlangan mablag'larni tejash imkonini berdi va shu orqali O'zbekistonda ARVD dasturining kengayishiga hissa qo'shdi. Ushbu yondashuv, shuningdek, antiretrovirusli davolash (ARVD) sxemalarining umumiy narxini 20-30% ga kamaytirishga yordam berdi [5. Internet sayti.].

BMTTDning O'zbekistonda OIV/OITSGa qarshi kurashga nisbatan ko'p qirrali yondashuvi sog'liqni saqlash sohasida samarali hamkorlik va innovatsiyalarni joriy etishning namunasi deb hisoblasa bo'ladi. Strategik hamkorlik, texnologik taraqqiyot, adolat va inson huquqlarini ta'minlashga sodiqlik orqali mintaqada OIV/OITS epidemiyasiga qarshi kurashish va yakunda unga barham berish yo'lida muhim qadamlar qo'yilmoqda. Ushbu sohadagi doimiy qo'llab-quvvatlash, targ'ibot va innovatsiyalar erishilgan yutuqlarni mustahkamlash va OIV/OITS aholi salomatligiga xavf tug'dirmaydigan kelajak sari harakat qilish uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. https://uz.wikipedia.org/wiki/Orttirjen_immun_tanqisligi_sindromi
2. <https://www.undp.org/uz/uzbekistan/blog/ozbekistonda-oiv/oitsga-qarshi-kurash-bmt-taraqqiyot-dasturining-say-yhysomi>
3. <https://kun.uz/news/2021/12/01/1-dekabr-butunjahon-oitsga-qarshi-kurash-kuni-faktlar-va-raqamlar>
4. Ichki kasalliklar kitobi. S.M. Rahimov, F.G. Gafforova, G.A. Otaxo'jaeva.
5. <https://staff.tiame.uz/storage/users/80/presentations/S54th0VR1d9Kasj78IpWDL1jaLg4T7Pv3QhfXZD>